

Ortaçağ ve Yeniçağdan Bazı Örnekler Bağlamında Avrupa'daki Yahudi Algısının Edebiyata Etkisi

Seda ÖZMEN

Yrd. Doç. Dr., BEUN, Fen Edebiyat Fakültesi
sadaozmen@hotmail.com

Öz

Avrupa edebiyatına konu olmuş Yahudi tipleri düşünüldüğünde akla ilk olarak olumsuz nitelikleriyle meşhur olmuş örnekler gelmektedir. Bunda, başta Ortaçağ olmak üzere, çeşitli dönemlerde Avrupa toplumunun Yahudilere yönelik olumsuz bakış açısının etkili olduğu söylenebilir. Yahudilere yönelik dini önyargı ve ayrımcılık yalnızca sözlü edebiyatta değil, Yahudi'yi şeytanla ilişkilendiren Ortaçağdan, "Tefeci Yahudi" karakterine vurgu yapan modern döneme değin, yazılı edebiyatta da etkisini sürdürmüştür. Buna göre efsanevi kötü Yahudi tiplerinin modern edebiyatta yer alan olumsuz Yahudi konusu ve imajları üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. Batı edebiyatının genelini göz önünde bulunduracak şekilde, standart bir Yahudi tipinden bahsetmek mümkün olmasa da Shakespeare, Marlow, Schiller ve Dickens gibi Alman ve İngiliz edebiyatının meşhur isimlerinin eserleri üzerinden zor da olsa bir çıkarım yapılabilir. Olumsuz nitelikleriyle benzerlik arz eden bu Yahudi tiplerinin yaratılma sürecinde yazarların tarihsel, sosyal ve politik bağlamlardan bağımsız olmadığı çok açıktır. Bu bağlamda çalışma, incelenen eserlerin oluştuğu dönemin koşullarını dikkate alan tarihsel bir yöntemle edebiyata yansıyan Yahudi karakterini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Edebiyatı, Yahudi karakterler, Shylock, Barabas, Antisemitizm.

The Influence of Jewish Perception in Europe on Literature in the Context of Some Examples From the Middle Ages and Modern Times

Abstract

When considering the Jewish types that were the subject of European literature, comes to mind first examples was famous for his negative qualities. Herein it can be said to be effective in terms of the negative view of Jews of European society in various periods, especially in the Middle Ages. Religious prejudices and discriminations against the Jews perpetuated not only in the oral traditions of the people, but also written literature as well, from the medieval tendency to associate the jew with the devil to the more modern literary convention of the jewish pawnbroker. According to this, the negative stereotype of a mythical Jew, shows the its impact on many of the negative images and themes of Jews in modern literature clearly. It is not possible to assess the whole of Western literature, but an inference can be made about a standard Jewish type through the Works of Schiller, Marlow, Shakespeare and Dickens. It is clear that writers who create characters with similar negative qualities are not independent of historical, social and political contexts. In this context, the study aims to examine the Jewish character reflected in the literature by a historical method that takes into account the circumstances of the period in which the studied works.

Keywords: European Literature, Jewish Characters, Shylock, Barabas, Antisemitism.

Giriş

Avrupa edebiyatının ortaya koyduğu halk baladları, romanlar, hikâyeler ile tiyatro ve opera gibi sahne sanatlarına genel bir çerçeveden bakıldığında Yahudi tiplemesinin hemen hemen her dönemde oldukça popüler olduğu anlaşılmaktadır. Kimi zaman bir komedi unsuru olarak esere dâhil edilen bir Yahudi karakterin kimi zaman da dini ve siyasi ortam gereği eserin merkezine oturtularak sert şekilde eleştiri unsuru haline getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda eserdeki Yahudi karakterin vurgulanan özellikleri ele alınış ve sunulmuş biçimi çoğu kez yazarın Yahudilere bakışına ve dönemin dini ve siyasi algısına göre değişiklik göstermektedir.

Özellikle Yahudi tipinin para düşkünü, ahlaksız, tehlikeli ve kinci gibi özellikleriyle anıldığı eserlerde yazarın antisemitizm yani Yahudi düşmanlığı iddialarıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Örneğin; Yahudi başkarakterleriyle meşhur olmuş William Shakespeare'in *The Merchant of Venice* (Venedik Taciri-1594) ve Christopher Marlowe'un *The Jew of Malta* (Malta Yahudisi-1589) eserleri diğer benzerleri gibi antisemitik unsurlar taşımaları nedeniyle eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra diğerlerine kıyasla azınlıkta olmakla birlikte Yahudi karakterine nesnel olarak yaklaşan yahut olumlu bir Yahudi tiplemesi ortaya koyan eserler de mevcuttur. Bunlardan en çok bilineni Aydınlanmacı Alman yazar Gotthold Ephraim Lessing'in *Die Juden* (Yahudiler-1749) ve *Nathan der Weise* (Bilge Nathan-1779) isimli tiyatro eserleridir. Yine Aydınlanma döneminin hoşgörü düşüncesinden etkilendiği görülen İngiliz oyun yazarı Richard Cumberland'ın *The Jew* (Yahudi-1794) isimli eserindeki Yahudi Sheva karakteri de beklenilenin aksine olumlu bir kişilik sergilemektedir. Ayrıca Charles Dickens'in *Our Mutual Friend* (Müşterek Dostumuz-1865) eserindeki Yahudi *Riah* karakteri de önceki eseri *Oliver Twist* (1838) deki Yahudi *Fagin* karakterinin tersine ahlaklı bir Yahudi görünümü ortaya koymaktadır.

Batı edebiyatının tümünü bu konu bağlamında değerlendirmek çok güç olduğundan ortaçağ ve modern dönemden seçilen ve Yahudi algısındaki değişimi çarpıcı şekilde gözler önüne seren eserler üzerinden hareket etmek tercih edilmiştir.

Avrupa Edebiyatı Örneklerinde Yahudi

Ortaçağ'da üretilmiş edebi türlere bakıldığında genel olarak olumsuz bir Yahudi görüntüsünün çizildiği söylenebilir. Halk baladlarında, Kilisenin hâkimiyeti altında gelişen tiyatro oyunlarında ve yazılı edebiyatta bunun örneklerine rastlamak mümkündür. *Little Saint Hugh of Lincoln*'u¹ konu

¹Lincoln'lü Küçük Aziz Hugh. 7-8 yaşlarında bir Hristiyan çocuğu olan Hugh, 1255 yılında birden ortadan kaybolur ve birkaç hafta sonra bir Yahudi'nin evinin yakınında ölü olarak bulunur. Bu evin sahibi olan Yahudi sorgulanır ve sorgulama sonucunda o bölgedeki Yahudi cemaatinin dini ayin sırasında çocuğu çarımha gererek öldürdüğü iddia edilir. Bu itiraf sonucu hem o Yahudi öldürülür hem de o bölgedeki Yahudi cemaati çeşitli cezalara çarptırılır. Bu kan iftirası örnekleri (yani Hristiyan çocukların Yahudi ayini sırasında işkence ile öldürüldükleri iddiası) Yahudilerin 1299'da toplu olarak İngiltere'den çıkartılmalarına kadar aralıklarla devam etmiştir. Kan iftirası ve bunun sonucunda yaşanan sıkıntılar Avrupa'da değişik zamanlarda ve şehirlerde uzun süre Yahudilerin yaşamını zorlaştırmaya devam etmiştir.

edinen İngiliz baladlarında, döneme ait kroniklerde² ve Geoffrey Chaucer (öl.1400, bir Ortaçağ İngiliz şairi) gibi şairlerin şiirlerinde Ortaçağ'ın Yahudilere yönelik antisemitik tutumunun izleri açıkça görülmektedir. Chaucer, küçük bir Hristiyan çocuğunun Yahudiler tarafından kaçırılarak öldürülüşünü anlattığı masalında, Yahudileri "Herod'un lanetli halkı, İsa'dan nefret eden ve şeytanın işbirlikçisi insanlar" olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda *Hugh of Lincoln* olayı gibi halk arasından anlatıla gelen efsaneleri de Yahudilerin kanlı kurban ayiniyle ilişkilendirerek yorumlamıştır. Bu noktada onun Ortaçağ Avrupası'nda hâkim olan bakışı eserlerine taşınmış olduğu söylenebilir (Rosenberg, 1960: 24-25).

Ortaçağ Avrupası'nda farklı şehirlere dağılmış şekilde, dini bir azınlığın üyesi olarak varlığını sürdürmeye çalışan Yahudilerin yaşamına bakıldığında oldukça sıkıntılı bir durumun hakim olduğu görülmektedir. Dini baskılar, toplumsal ve ekonomik sınırlamalar, şiddet ve katliamlar ile sürgünlerin sıklıkla gözlendiği bu dönemin izleri tarihi kayıtların yanında edebi eserlerde de kolaylıkla sürülmektedir.

Dönemin genel algısında Yahudiler; Acımasız, şeytanla işbirliği yapan, büyücülükle uğraşan, kuyuları zehirleyen, Hristiyan çocuklarını kaçırap dini ayinlerde kullanan, tehlikeli ve uzak durulması gereken insanlar olarak görülmüşler ve sık sık kan iftirasıyla³ gündeme gelmişlerdir. Bu da dönemin edebiyatına yansımıştır. Kuşkusuz eserlerde hâkim olan Yahudi karakterinde Katolik Kilisesi'nin etkisi büyüktür.⁴ Kilise bizzat Yahudileri hedef almakta ve bunu Pavlus'un Yahudileri tanımladığı şu ifadelerine dayandırmaktadır:

Ahlaksız, günahkâr, ağgözlü, kötü niyetli, kıskanç, katil, kavgacı, hilekâr, kötü, dedikoducu, Tanrıdan nefret eden, küstah, kibirli, övünge, kötülük üreten, anne baba sözü dinlemeyen, anlayışsız, sözünde durmaz, sevgiden yoksun, acımasız insanlardır (Romalılara Mektup 1/30).

Aynı zamanda Pavlus Yahudileri İsa'nın katili olmakla suçlamaktadır:

Rab İsa'yı ve peygamberleri öldüren, bize de zulmeden Yahudilerdir. Diğer uluslardan olanlarla konuşmamızı ve böylece onların kurtulmasını engellemekle Tanrı'nın hoşnutsuzluğuna yol açıyor ve tüm insanlara düşman oluyolar. Böylelikle durmadan günah üstüne günah yığıyorlar. Ve sonunda Tanrı'nın gazabına uğramış bulunuyorlar (Selanikilere 1. Mektup 2.bölüm 15-16).

² Ortaçağa ait hem Hristiyan hem de Yahudi yazarlarca kaleme alınan kroniklerde Avrupa'daki Yahudilerin karşılaştıkları şiddet olaylarını açıkça görmek mümkündür. "Kara ölüm" olarak isimlendirilen ve 1348-50 yılları arasında Avrupa'da pek çok kişinin ölümüne neden olan veba hastalığının müsebbibi olarak görülen Yahudilerin öldürülmelerine dair Jean de Venette ve Jacob von Königshofen kronikleri bilgi vermektedir (Jolly, 2015); Ayrıca Haçlı seferleri zamanında Haçlı ordusunun Yahudilere yönelik saldırı ve katliamları hakkında da Yahudi yazarlardan Solomon bar Simson ve Eliazer bar Nathan'ın kroniklerine bakılabilir (Eidelberg, 1996).

³ 1.dipnota bakınız.

⁴ Katolik Kilise 1215 IV. Lateran Konsili'nde inançları için tehlikeli olarak gördükleri Yahudilere karşı yeni kararlar almıştır. Bu kararlara göre Yahudilerin Hristiyanlarla evlenmeleri yasaktır. Bu tür bir evliliğin meydana gelmemesi için Yahudilere özel bir kıyafet giyme mecburiyeti ve Hristiyanların kutsal günlerinde dışarı çıkmamaları yasağı getirilmiştir. Ayrıca bu konsillerde Yahudiler aleyhine alınan kararlar tüm Avrupa'ya yayılmış ve Hristiyan fanatizminin artıp, Yahudilere yönelik şiddet olaylarının patlamasına neden olmuştur (Cohen, 2013: 75-76).

Kutsal Kitap'ın ifadeleri ve kilisenin tutumu neticesinde Ortaçağ'ın Yahudi imgesi İsa'nın çilesi ve çarmıh olayları ile birlikte anlur hale gelmiş, özellikle tiyatro oyunlarında bu imge daha da belirginleşmeye başlamıştır. Kilise, hâkimiyeti altındaki tiyatroyu dini mesajını insanlara ulaştırmak amacıyla kullanmış ve bu da kaynağını Kutsal Kitap'tan alan, İsa ve Meryem'i konu edinen öykülerin canlandırıldığı eğitsel nitelikteki kilise dramlarını oluşturmuştur. On üçüncü yüzyıldan itibaren de İsa ve Bakire Meryem'in yaşamı ve mucizelerini konu edinen gizem oyunları ile Hristiyan erdem ve kötülüklerini kişileştiren ahlak oyunları ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2005: 430-431). Ahlak oyunlarında, yedi ölümcül günahın biri olan açgözlülüğün temsilcisi olarak sunulan Yahudi karakteri, gizem oyunlarında paraya tamah eden ve ihanet içinde olan Yahuda ile özdeşleştirilmiş, Yahuda üzerinden tüm Yahudilerin açgözlü, paragöz ve şeytani oldukları vurgulanmıştır. Örneğin; 1415'te sahnelenen Katolik Yortusu (İsa'nın Bedeni-*Corpus Christi*) canlandırılırken elliden fazla Yahudi'nin tören nizamıyla toplanmış olduğu sahne şöyledir:

Pilate, Caiaphas (baş haham), üç Yahudi ve İsa'yı satan Yahuda... İsa ve Yahuda onu öpüyor ve ona ihanet ediyor. Ve dört Yahudi İsa'ya işkence ediyor ve kırbaçlıyor. Ve dört Yahudi İsa'yı suçluyor. İsa'nın üstü başı kan oluyor ve Yahudiler onu çarmıhu taşımaya zorlarlar. İsa'nın üzerine gerildiği çarmıhu taşıırken Yahudiler İsa'yı kırbaçlıyor ve onu urganla sürüklüyorlar (Rosenberg, 1960: 23).

Ortaçağ yazarlarınca, Yahuda karakteriyle Yahudiler arasında kurulan bağlantı zamanla Yahudilerin ekonomik faaliyetleri üzerinden daha da güçlenmiştir. Yahudilerin Hristiyan inancına aykırı olarak, faizle borç para vermeleri yani tefecilik işini yürütmeleri, onların kanunsuz bir eylem içinde olmaları şeklinde yorumlanmıştır. Bu bağlamda Yahudilerin zenginliğinin kaynağı olan ekonomik faaliyetleri, kanunsuz şekilde Hristiyanların mallarını ele geçirme şekline düşünülerek, Yahuda İskariyot'un para için İsa'ya ihanet edişi⁵ ile ilişkilendirilmiştir (Todeschini, 2015: 240-253).

On altıncı yüzyıla gelindiğinde tiyatro ve diğer edebi eserlerdeki Yahudi tipleri üzerinde, dini nitelikli vurguların varlığını sürdürmekle birlikte faizle borç para veren "tefeci" sıfatının daha çok vurgulandığı görülmektedir. Zira tarihi kaynaklarda bu dönemde Avrupa şehirlerinde dolaşan ve Hristiyanlara faizle borç para veren bir Yahudi topluluğunun varlığından net şekilde bahsedilmektedir. Yahudilerin ekonomik olarak sınırlandırılması ve kilise tarafından Hristiyanlara yasaklanan faizciliğin Yahudilerce üstlenilmesi zamanla Yahudilerden nefret edilmesine yeni bir neden oluşturmuştur. Cohen'in ifadesiyle "Hristiyanlıkta derin kökleri bulunan teolojik aşağılamaya, tüccar olarak Yahudiyle ilgili genel kuşku eklenmiştir" (Cohen, 2013: 134).

⁵Yahuda İskariyot, Hristiyanlığın kutsal metni olan İncil'e göre, İsa'nın 12 havarisinden biridir. İsa'nın döneminde baş kâhin olan Kayafas ile 30 dirhem karşılığında anlaşarak İsa'nın yerini onlara söylemiş ve onu yakalamaya geldiklerinde de öpmek suretiyle İsa'yı ele vermiş bir haindir. Daha sonra İsa'nın mahkûm edilmesi üzerine, aldığı paraları iade etmeye çalışmış ve yaptığından pişman olarak kendini asmıştır (Bkz. Kitabı Mukaddes, Luka 22/3-6; Markos, 14/10-11, 14/43-45; Matta 26/14-16, 47-50, 27/3-5).

Shakespeare'in Shylock karakteri ile Marlowe'un Barabas karakterleri bunun edebiyattaki klasikleşmiş örnekleridir. Shakespeare'in 1596-7 yıllarında kaleme aldığı tiyatro oyunu Venedik Taciri'nin başkahramanı olan Shylock, Yahudi bir tefecidir ve Antonio adındaki bir Hristiyan'ın kendinden aldığı borç parayı zamanında vermemesi üzerine, yaptıkları anlaşma gereği, borçlunun etinden yarım kilo kadar talep etmektedir. Oldukça acımasız bu talep karşısında mahkeme Shylock'u merhamete davet etmiş; ancak onun talebinden vazgeçmemesi neticesinde devam eden mahkeme şaşkıncu şekilde Shylock'un aleyhine sonuçlanmıştır (Shakespeare, 2013).

Venedik Taciri'nden birkaç yıl önce yine bir İngiliz yazar tarafından kaleme alındı Malta Yahudisi eserinin başkahramanı da yine Shylock gibi bir Yahudi tüccar ve tefeci Barabas'tır. Genel karakter özellikleri benzerlik arz etmekle birlikte bu hikâyede; Barabas tüm varlığına Malta yönetimince el koyulması neticesinde çileden çıkan ve yönetime savaş açan bir Yahudi'dir. İntikam alma amacıyla gerçekleştirilen birçok eylemden sonra hikâyeye yine benzer şekilde Barabas'ın aleyhine sonuçlanır (Marlowe, 2006).

Bu iki eser bağlamında merkeze oturtulan Yahudi karakterlerine bakıldığında ilk olarak oldukça acımasız ve kötü bir insan tipi çizildiği görülmektedir. Eserde Dük'ün Shylock için Antonio'a söylediği şu sözler:

Senin için üzülüyorum.
Taşyürekli bir hasım var karşında,
İnsanlık dışı bir sefil;
Acıma nedir bilmeyen,
İçinde merhametin dirhemi olmayan biri
(Shakespeare, 2013: 104).

Ve Antonio'nun Shylock için Bassanio'ya söylediği şu sözler:

Yahudi'yle konuştuğunu unutma ne olur.
Kumsala gidip, gelgit dalgasına,
"Bugün fazla yükselme" desen daha iyi.
"Kuzularını yiyip ana koyunu niye ağlattın" diye
Kurda sorsan daha iyi.
Dağlardaki çamlar gökte esen rüzgâra tutulduğunda,
"Tepelerinizi sallamayın," ya da "ses çıkarmayın,"
Desen daha iyi.
Yahudi yüreğini yumuşatmaya çalışmaktansa,
Dünyanın en sert şeyini yumuşatmayı dene daha iyi;
O yürekte serti yoktur çünkü (Shakespeare, 2013: 107).

Yazarın Shylock karakterinin kötü ve acımasızlığını eserin diğer kahramanlarının ağzından sunmasına örnektir. Diğer yandan Malta Yahudisi eserinde yazar, bizzat Barabas'ın ağzından kendi kötü ve acımasız eylemlerini anlatmasını tercih etmiştir:

Bana gelince, geceleri dolaşırım etrafta,
Duvar diplerinde inleyen hasta insanları öldürürüm.
Bazen gider su kuyularını zehirlerim;
Arada sırada da, Hristiyan hırsızları yüreklendirmek için
Biraz altın kaybetmekten çekinmem.
Yeter ki, balkonumda yürürken
Onları evimin önünden zincire vurulmuş geçerken görebileyim.
Gençken tıpla ilgilendim,

Öğrendiklerimi önce İtalyanlar üzerinde denemeye başladım.
 Cenazelerle rahipleri zengin ettim;
 Hiç durmadı zangocun kolu,
 Mezar kazmaktan, cenaze çanları çalmaktan.
 Ondan sonra savaş araçları ürettim;
 Fransa ile Almanya arasındaki savaşlarda
 Beşinci Charles'a yardım ediyormuş gibi görünerek
 Planlarımla dost düşman demeden insan öldürdüm.
 Arkasından tefecilik yaptım,
 Zor kullanarak, aldatarak, el koyarak,
 Simsarlığa özgü numaralarla
 Hapishaneleri bir yılda müflislerle doldurdum.
 Yetimler yurdunu da kimsesiz çocuklarla.
 Her ay birilerini çıldırttım.
 Arada sırada, içlerinden biri,
 Faizle kendisini nasıl çıkmaza soktuğumu yazdığı
 Bir tomar kâğıdı göğsüne iğneleyip
 Üzüntüden kendini astı.
 Başlarına sardığım felaketlere karşın nasıl ödüllendirildiğime bak:
 Kenti satın alacak kadar çok param var
 (Marlowe, 2006: 415).

Her iki karakterin de Hristiyanlardan nefret ettiği ve her fırsatta onlara zarar verdikleri özellikle belirtilmektedir. Shylock'un Hristiyan Antonio için söylediği şu sözler:

Adam yaltakçı vergi tahsildarlarına benziyor.
 Hristiyan olması ondan nefret etmeme yeter,
 Ama o şapşalca alçakgönüllülüğüyle
 Faizsiz para vermesi ve Venedik'te
 Bizim tefecilik işimizi sarsması
 Nefretimi daha da artırıyor.
 Bir gün punduna getirir adamın bacağına kaparsam,
 Yüzyılların öcünü almasını bilirim ondan.
 Kutsal ulusum uzdan nefret ediyor;
 Nerde kalabalık bir tüccar grubu bulsa,
 Bana, yaptığım işlere,
 Faiz dediği haklı kazancıma ağzına geleni söylüyor.
 Ümmetime lanet yağsın onu başışlarsam!
 (Shakespeare, 2013: 31).

Ve kızının bir Hristiyan'la kaçması üzerine sarf ettiği şu cümlelerle Hristiyanlara olan tavrını açıkça göstermektedir:

Hristiyan'dan da bu kadar koca olur!
 Benim de kızım var;
 Keşke kocası Hristiyan olacağına,
 Barabas'ın soyundan biri olsaydı (Shakespeare, 2013: 118).

Barabas da Shylock gibi Hristiyanlara olan nefreti şu kelimelerle ifade etmektedir:

Uzağa değil; bizde adettir
 Sizin gibi Hristiyanlarla konuşurken
 Yüzümüzü rüzgâra döneriz, kendimizi arındırmak için;
 Çünkü biziz Tanrı'nın sevdiği ulus (Marlowe, 2006: 408).

Barabas ve yardımcısı İthamore'un konuşmasında bu nefret çok net ve acımasız şekilde görülmektedir:

Ithamore:
Efendim,
Hristiyan köylerini ateşe vererek,
Harem ağalarını, forsaları zincire vurarak.
Bir ara da bir handa seyislik yaptım;
Geceleri gizlice yolcuların odalarına girer, boğazlarını keserdim.
Bir keresinde, Kudüs'te,
Hacıların diz çöktüğü mermerin üstüne toz serptim;
Dizlerinde yaralar açıldı hepsinin.
Bu sakatların, koltuk değnekleriyle, topallaya topallaya eve,
Hristiyan âlemine döndüklerini görünce zevkle kahkahalar attım.
Barabas:
Vay be, bu çok iyi.
Beni dostun kabul et; ikimiz de kötüyüz,
İkimiz de sünnetliyiz ve Hristiyanlardan nefret ediyoruz.
Bana ihanet etmez, sıkı ağızlı olursan, çok altının olur (Marlowe, 2006: 416).

Yahudi karakterlerin ağızından aktarılan dini nefret söylemlerinin altında Ortaçağ'ın Yahudi karşıtı dini söylemlerinin izlerine rastlamak mümkündür. Her iki şahsiyetin de sürekli olarak cümle aralarında Yahudi ırkından ve tarihinden bahseden sözleri, Barabas'ın tıpkı Ortaçağ'daki söylentilerde olduğu gibi insanları çeşitli ot ve sularla zehirlemesi, hatta fiziksel olarak Ortaçağ sanatında hakim olan Yahuda tipolojisini⁶ andıran şekilde tasvir edilmesi de, bu karakterlerin niteliklerinin bireysel olarak değerlendirmesini güçleştirerek, Yahudi dini çerçevesinde düşünölmelerine neden olmaktadır. Diğer yandan bu ifadelerin, dini karşıtlığı vurgulamak suretiyle antisemitizme giden kapıyı araladığı söylenebilir. Ancak bu dönem edebiyatında Yahudi karakteri denildiğinde ilk akla gelen dini unsurlardan çok Yahudi'nin para ile olan ilişkisidir. Yahudilik tefecilik, para sevgisi ve bu konudaki açgözlülüğü ile ön plana çıkmaktadır.

Tefecilik, para işleri ve bu konudaki aşırı istek zaten her iki eserin de bütününe hakim olmakla birlikte, Shylock ve Barabas'ın her fırsatta paraya olan düşkünlüklerini ifade eden sözleri, Yahudiler ile para ilişkisini oldukça güçlendirmektedir.

Shylock paralarını ve mücevherlerini alarak kaçan kızının ardından, kızı için değil de paraları ve mücevherleri için feryat etmektedir:

Kızım! Ah dukalarım! Vah kızım!
Hristiyan'la kaçmış! Ah benim Hristiyan dukalarım.
Adalet! Kanun! Dukalarım ve kızım!
Bir mühürlü torba dolusu, iki mühürlü torba dolusu duka;
Çifte duka; kızım çaldı benden!

⁶Yahuda'nın nasıl göründüğüne dair İncil'de her hangi bir nitelendirme olmamasına rağmen, Hristiyan sanatçılar neredeyse dokuzuncu yüzyıldan itibaren, onun hainliğinin vurgulamak ve onu diğer havarilerden ayırmak amacıyla Yahuda'yı farklı fiziksel özelliklerle tasvir etme yoluna gitmişlerdir. Yahuda bazen başının üstünde bir ışık halesi olmaksızın yahut koyu renkte bir hale ile resmedilmiş, kızıl saçları, sakalları ve çengel gibi uzun burun ile tasvir edilmiştir. Zamanla bu kızıl saç, sakal ve burun şekli Yahuda'nın karakteristik özelliği olarak kabul edilmiş ve pek çok eserde yer almıştır. Ortaçağ'dan itibaren de Yahudileri konu edinen eserlerde bu özelliklere bolca rastlamak mümkündür (Mellinkoff, 1982: 31-46).

Hele mücevherler! İki taş; iki koca değerli taş,
Kızım çaldı benden! Adalet! Bulun o kızı!
Taşlar onun üstünde; dukalar da !
(Shakespeare, 2013: 65-66).

Hatta para ve mücevherler için kızının ölmesine bile razıdır:

Hem de iki bin duka ve öteki değerli, çok değerli mücevherler. Keşke kızımın ölüşü şimdi ayaklarımın dibinde yatıyor olsaydı da mücevherler de kulaklarında olsaydı! Keşke ayaklarımın dibinde, tabutun içinde yatsaydı da dukalar da tabutta olsaydı! Hiç haber yok mu onlardan?
Yaa, demek öyle! Kim bilir ararken kaç para harcadınız! Zarar üstüne zarar. Hırsız alacağını alıp gittiği gibi, bir o kadar da hırsız bulmak için harcıyorsun
(Shakespeare, 2013: 77).

Barabas da kaybettiği paraların bir kısmını geri almak için kızını kullanmaktan çekinmemiş ve onun sayesinde kavuştuğu paraların mutluluğuyla şöyle sayıklamıştır:

Ah kızım,
Altınım, hazinem, mutluluğum.
Ruhumun gücü, düşmanlarımın felaketi;
Mutluluğumun başlangıcı, hoş geldin.
Ah, Abigail, Abigail, keşke sen de burada olsaydın,
Arzularımın tümü gerçekleşmiş olurdu o zaman.
Seni oradan kurtarmanın bir yolunu bulacağım;
Ah kızım, ah altın, ah güzellik, ah mutluluğum!
(Marlowe, 2006: 403).

Asıl sevgilisinin kızı Abigail değil de para olduğu, eserin ilerleyen bölümlerinde bizzat kızını zehirleyerek öldürmesiyle daha da iyi anlaşılmaktadır. Zaten Barabas para ile yaşamı bir tutmakta ve kendisinin tüm varlığı elinden alındığında canının da alınmasını talep etmektedir (Marlowe, 2006: 389-90, 446).

Klasik tefeci Yahudi karakterinin yer aldığı bu eserlerde olduğu gibi masum bir Yahudi kızının varlığı da oldukça yaygınlık kazanmıştır. Shylock'un da Barabas'ın da kızları çoğu zaman Yahudi babalarına karşı çıkan iyi karakterli insanlar olarak sunulmaktadır. Daha yakın bir dönemde, 1835'de Fransız oyun yazarı ve besteci Fromenthal Halevy'nin yazıp bestelediği *La Juive* (Yahudi) operası da bir Yahudi baba kızın hikayesini anlatmaktadır. Kuyumcu bir Yahudi olan Eleazar'ın kızı Rachel Hristiyan bir gençle aşk yaşamaktadır. Bunu öğrenen Kardinal Brogni, Hristiyan genci (aslında bir prens olan) ölüm cezasından kurtarır ama Yahudi baba-kızın öldürülmesine hükmeder. Buraya kadar hikâyede her hangi bir antisemitik unsura rastlanmamakta, aksine eserin genelinde Yahudi Eleazar, Shylock ve Barabas'tan farklı olarak iyi bir karakter olarak ortaya çıkmaktadır. O kızına iyi davranan, istemese bile onun Hristiyan bir gençle evlenmesine razı olan merhametli bir babadır. İşin ilginç yanı Eleazar'ın kızının gerçekten kendi kızı olmayışındır. Eleazar yıllar önce bir yangında kurtardığı Kardinal Brogni'nin kızına babalık yapmaktadır ve bu kızı bir Yahudi olarak yetiştirmiştir. Buraya kadar olumlu bir görünüm sergileyen Eleazar'ın kendisi ve kızının ölümle cezalandırılması karşısındaki tutumu ise biraz farklılık arz etmektedir. Merhametli Eleazar önce kızının Kardinal'in kızı olduğunu söyleyerek onu

ölümünden kurtarmayı düşündüyse de onların kaynayan kazana atılıp öldürülmelerini bekleyen Hristiyan halkın sevinç nidalarını duyduğu andan itibaren bu fikirden vazgeçmiştir. Eleazar kızını kurtarabilecekken sırf Kardinal Brogni'ye acı çektirmek (ve Hristiyanlardan intikam almak) adına Rachel kaynar kazana atıldığı anda Kardinale onun kendi kızı olduğunu söylemiş ve eser Kardinalin gözyaşlarıyla bitmiştir (Bagnoli, 1993: 200).

Opera eserinin bu son sahnesinde yazarın, Eleazar'ın Hristiyanlara duyduğu kin ve nefretini çok çarpıcı şekilde vurgulamak adına merhametli bir Yahudi portresi ortaya koyduğu söylenebilir. Eserin gidişatı böyle bir sonuca işaret etmezken birden bire merhametli Yahudi karakterin Hristiyanlara olan nefreti sebebiyle (bir Yahudi olarak yetiştirdiği Hristiyan kızını) kızını feda etmesi, kızını bizzat zehirleyen Hristiyan düşmanı Barabas karakterini anımsatmaktadır (Winz, 1901: 662-663).

Halevy ile hemen hemen aynı dönemde Alman Yazar Gustav Freytag'ın kaleme aldığı *Soll und Haben* (*Debit and Credit*-Borç ve Kredi 1855) eseri de diğer benzerleri gibi ahlaksız, para hırsının kör ettiği, açgözlü bir Yahudi olan Veitel Itzig karakterini Avrupa Edebiyatı'na kazandırmıştır (Achinger, 2011: 361).

Freytag eserinde dizginlenmemiş kapitalizmin özü olarak Yahudi açgözlülüğünü vurgulamıştır. Freytag, onun unutulmaz kötü adamı Veitel Itzig ile-ki bu belki de açgözlülüğün en kötü kalıplaşmış halidir- on dokuzuncu yüzyıl edebiyatında tamamen ahlaksız olan Yahudi iş adamı tipini yaratmıştır. Freytag'ın eserindeki Itzig karakteri, yorulmak bilmez kazanma hırsıyla geleneksel olarak Yahudi tüccarına atfedilen açgözlülük ve egoizmin cisimleşmiş halidir. Freytag bu Yahudi tiplemesine yapılan eleştiriler karşısında C. Dickens gibi geri adım atmak yerine, yarattığı karakterin gerçekçiliğini savunma yolunu seçmiştir (Ping, 2005: 165).

Ünlü İngiliz Yazar Charles Dickens'in 1838 yılında kaleme aldığı *Oliver Twist* isimli romanında yer verdiği Fagin karakteri dönemin kabullerine uygun bir Yahudi karakteri arz ediyordu. Bir hırsız çetesinin lideri olan Fagin, "kızıl saçlarının iğrenç görünüşlü ve buruşuk yüzünü örttüğü çok yaşlı bir Yahudi" olarak tanımlanmakta, bu da kızıl saçlarına vurgu yapılan Fagin üzerinden akıllarda "arketipsel kötü Yahudi prototipini" canlandırmaktadır (Grossman, 1996: 38-39).

Fagin karakteri nedeniyle C. Dickens'in ırkçılıkla ve antisemitizmle suçlandığı anlaşılmaktadır. Zira Dickens daha sonra kaleme aldığı *Müşterek Dostumuz* eserinde farklı bir Yahudi karakteri ortaya koymaktadır. Bu romanda "yaşlı bir Yahudi ihtiyar" olarak tanımlamakla yetindiği Riah'ı iyi ve hayırsever bir karakter olarak sunmaktadır. Bu sefer de okuyucu *Müşterek Dostumuz* eserinde gördükleri bu Yahudi karakterinin gerçeği yansıtmadığını söyleyerek Dickens'ı eleştirmiş, Riah'ı sunî bulmuştur (Grossman, 1996: 49).

Başka bir hırsızlık çetesinin lideri Yahudi karakteri de Alman Yazar Friedrich Schiller'in *Die Rauber* (Haydutlar-1781) romanında yer almaktadır ve

muhtemelen Dickens'in Fagin'ine ilham olacak kadar kötü bir karakterdir. 1781 yılında Schiller tarafından kaleme alınan Haydutlar eserinde yer alan Moritz Spiegelberg karakteriyle Schiller, Martha Helfer'in deyimiyile "Yahudi özgürlüğüne yönelik endişe verici bir görünüm ortaya koymuştur". Zira Spiegelberg'in dizginlenemez hırsları vardır; o hırsızlık çetesinin lideri olmayı, Kudüs'ün kontrolünün Türklerden alınmasını ve tüm dünyaya hükmetmeyi arzular. Aynı zamanda tipik bir Hristiyan düşmanı olarak hırsızlık çetesinin Hristiyan saflığına saldırmasına öncülük etmiştir, o manastırı yağmalayıp rahibelere tecavüz etmiş ve bu iğrenç suçlardan şeytani bir zevk almıştır. Bu ifadeler akla Barabas'ın Hristiyan rahip ve rahibelerine yaptığı kötülükleri getirmektedir. Bu bağlamda bu eserin de aynı antisemitist çizgide olduğu söylenebilir. Özellikle Spiegelberg'in Kudüs'ten bahseden ifadelerine bakıldığında onun tüm Yahudileri Kudüs'e çağırdığı büyük planından bahsettiği kısımlar proto-Siyonizm olarak değerlendirilebileceği gibi, bunun Yahudilere yönelik düşmanlığı körükleyecek bir antisemitist yakıştırma olduğu da söylenebilir (Helfer, 2011: 25-26).

Yahudi karakterlerin dini kökenlerine yapılan bu vurgu Hristiyan toplumun Yahudilere yönelik antisemitist tutumunu kışkırttığı için olsa gerek Schiller'in bu eserinin Almanya'da Nazilerin (Nasyonal Sosyalist Partisi) hakim olduğu dönem boyunca yüz elliye yakın tiyatrodaki bin üç yüz kez sahnelenmiş olması şaşırtıcı değildir. Bu durum Ortaçağ'ın Yahudilere yönelik dini düşmanlığının modern dönemde bile varlığını sürdürebildiğini, siyasi durum gereği eski düşman figürünün edebi eserler yoluyla tekrar gündeme getirildiğini göstermektedir (Bonnell, 2008: 133).

Alman Yazar ve Aydınlanma Düşünürü Gotthold Ephraim Lessing'in *Die Juden* (Yahudiler) eserinde de bir hırsızlık çetesi ve bir Yahudi karakteri mevcuttur. Ancak buradaki Yahudi hırsız değil aksine hırsızlık yapan Hristiyanların karşısında yer alan namuslu bir karakterdir.⁷ Bu anlamda Lessing bu eserdeki Yahudi yolcu karakteriyle döneminin antisemitist görüşlere karşı çıkan Aydınlanma düşüncesinin temsilciliğini yapmaktadır.

Dini farklılıkların önemsizleştiği, azınlıklara yönelik bakışta tolerans ve hümanizm gibi kavramların telaffuz edildiği bu dönemde Yahudilere tanınan haklar onların toplumsal statüsünü değiştirdiği gibi, onlara yönelik bakış da değiştirmiştir. Bu değişimin yansımalarını Lessing'in eserinde olduğu gibi dönemin diğer eserlerinde de görmek mümkündür.

Lessing'in 1749 yılında kaleme aldığı *Die Juden* yani Yahudiler başlığını taşıyan tiyatro oyunu; Yahudileri hırsız, yalancı, hilekâr gibi kötü karakter özellikleriyle resmeden oyunlara alışık olan izleyiciler için şaşkınlık

⁷*Die Juden* isimli oyunun konusu özetle şöyledir: Bilgili ve namuslu bir yolcu, Hristiyan bir baronu bir hırsızlık saldırısından kurtarıyor. Baronun hizmetçileri olan Krumm ve Stich (kendileri hırsız olmalarına rağmen) hırsızların Yahudi olduğunu iddia ediyorlar. Oyunun sonunda onlar hırsız olarak açığa çıkıncaya kadar onların bu stratejileri başarıyla ilerliyor. Saldırıdan sonra baron yolcuya minnettarlığını göstermek adına onu malikânesine davet ediyor ve kurtarıcısı olan bu yolcunun Yahudi olduğunu bilmeksizin ona kızıyla evlenmesini teklif ediyor. Bu anlamda *Die Juden* eseri, Alman Edebiyatı'nın bir Yahudi'yi pozitif bir tutumla tasvir eden ilk çalışmalarından biridir (Lessing, 2000).

yaratmıştır. Halk, oyunun adından hareketle, onun Yahudileri aşağılayan, onların kusur ve ahlaksızlıklarını ortaya koyan bir komedi olduğunu umuyordu. Lessing o döneme değin Yahudilere yönelik böyle bir eğilimin olduğundan tabii ki haberdardı ve bu başlığı bilinçli olarak seçmişti. Anlaşılan o ki, izleyicileri tiyatroya çekmek ve onların beklentilerini ve aynı önyargı kalıplarını ters yüz etmek gibi bir amaç güdüyordu (Fischer ve Fox, 2005: 190-193).

Lessing'in aklına gelen her şeyi tiyatro oyunu haline getirme teşebbüsü altında tiyatronun ahlaki anlamda toplumu etkileyebilecek bir güce sahip olduğuna olan inancı yatıyordu. Buna göre Lessing bu gücü şimdi Yahudilerin lehine kullanmak istemiş ve onları görmek istediği şekliyle bu komedi oyununun konusu haline getirmiştir. O genel kanının aksine bu eseriyle iyi ve kötü insanların Hristiyanların arasından çıkabileceği gibi Yahudilerin arasından da çıkabileceğini göstermek istemiş ve haklarından mahrum edilen bu insanlara artık daha adil davranılması gerektiğini vurgulamıştır (Lessing, 2000: 11-12).

Lessing'in Yahudilere yönelik ön yargıları altüst eden ve daha çok bilinen diğer bir eseri ise *Nathan der Weise* (Bilge Nathan)'dır. 1781 yılında kaleme aldığı bu eserinde Lessing, isminde de anlaşılacağı gibi, başkahraman olarak Nathan isminde bilge bir Yahudi karaktere yer vermiştir. Nathan diğer eserlerdeki Yahudi karakterlerden farklı olarak; para düşkünü olmayan, borç para vermek yerine din farkı gözetmeksizin yoksullara yardım eden, akıllı, merhametli ve bilge bir kişilik olarak sunulmaktadır. O Barabas ve Shylock'un aksine; bilgece verdiği cevaplarla Sultan Selahattin'i etkileyen, merhametiyle kızının kalbini kazanan ve eserin bütününde sergilediği iyimser tutumla diğer insanlar üzerinde olumlu etki bırakan bir karakter görünümündedir. Lessing, Nathan ile edebiyat eserlerinde sıkça görülen para düşkünü, Hristiyan düşmanı, kötü ve ahlaksız işler yapan Yahudi karakterinin aksine iyi nitelikli bir Yahudi olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Hatta Nathan'ın evlatlık edindiği Hristiyan kıza gösterdiği merhamet, Eleazar karakterinin Hristiyanlara duyduğu nefret neticesinde evlatlık kızını ölüme terk ettiği düşünüldüğünde oldukça şaşırtıcıdır (Lessing, 1999).

Amos Elon'a göre Lessing'in Nathan'ı, Shakespeare'in Shylock'unun antitezidir (Elon, 2005: 76). Von Leo Winz de benzer şekilde "Bilge Nathan Yahudiliğe yönelik dostça bakış açısının bir yaratımıyken, Shylock aksine Yahudiliğe yönelik düşmanca tutumun bir ürünüdür" diyerek bu zıtlığı vurgulamıştır. Winz, iki Yahudi karakterlerin hangisinin inandırıcı olduğunu tartışırken, birini kabul etmenin diğerini tamamen reddetmeyi gerektirecek kadar farklı olduklarının altını çizer. Nathan'ın kişiliğinden aşırı şekilde hoşgörü ve sevgi yansırken, Shylock'un karakteri ise hoşgörüsüzlük ve nefret sebebiyle karikatürize olmuş durumdadır. Winz bu farklılığın sebebinin iki karakterin yaratıcısı arasındaki farka bağlamıştır; "Lessing öncelikle bir ahlak filozofuyken, Shakespeare ise bir psikologdur". Ona göre Lessing'in tiyatro eseri belli bir yönde görüş ifade etmeye imkân tanıyan maksatlı bir oyun şeklindedir. Shakespeare'in oyunu ise onun diğer oyunlarında olduğu gibi

herhangi bir maksat taşımaktan yoksundur. İlk ahlaki görevlerin içine sanatı yerleştirirken, diğerinde sanat amaçken ahlak ona tabi durumdadır (Winz, 1901: 664).

Lessing gerçekten ahlakçı bir Aydınlanma düşünürü olarak Yahudilerin de her insan gibi iyi veya kötü olabileceğini eserleriyle göstermeye çalışmış ve tiyatroyu hoşgörü, sevgi ve kardeşlik gibi düşüncelerin halka iletilmesi konusunda bir araç olarak görmüştür. Ancak her iki yazarın da Shylock ve Nathan karakterleriyle göstermeye çalıştığı şey; Shylock'un da Nathan'ın da iyi veya kötü olabileceği, yani Hristiyanların da Yahudilerin de iyi veya kötü olabileceğidir (Carrington, 1897: 80). Yahudi Shylock'un şu tiradı, yazarın antisemitik olarak değerlendirilmesini haksız çıkartacak niteliktedir:

Beni aşağıladı, yarım milyondan etti, zararlarıma güldü, kazancımı alay etti, halkımı hor gördü, işlerimi köstekledi, dostlarımı soğuttu, düşmanlarımı kızıştırdı.
Neden yaptı bunları peki?
Ben Yahudi'yim de ondan. Yahudi'nin gözü yok mu; organları, boyu posu, duyuuları, duyguları, heyecanı yok mu?
Aynı yiyeceklerle beslenmiyor mu, aynı silahla yaralanmıyor mu, aynı hastalığa yakalanmıyor mu, aynı yolla iyileşmiyor mu, aynı kışın ve yazın üşüyüp ısınmıyor mu? Farkı ne Hristiyan insandan? Etimizi kesince kanımız akmaz mı?
Gıdıklanınca gülmez miyiz? Zehirlenirsek ölmez miyiz?
Peki ya bize haksızlık ederseniz öcümüzü almaz mıyız?
Her şeyde size benzediğimize göre, bunda da benzeyeceğiz tabii. Yahudi Hristiyan'a haksızlık edince karşılığında göreceği iyilik ne?
İntikam! Hristiyan Yahudi'ye haksızlık ederse, Hristiyan örneğine göre karşılığı ne olmalı? İntikam tabii!
Hainliği öğrendim, yine size uygulayacağım. Bu işi sizden çok daha iyi yapacağıma da güvenebilirsiniz (Shakespeare, 2013: 75-76).

Lessing gibi insanları Yahudilere karşı iyi niyet beslemeye ve saygı göstermeye sevk edecek oyunlar kaleme alan İngiliz oyun yazarı Richard Cumberland'ın kaleme aldığı *The Jew*⁸ isimli oyundaki Sheva karakteri belki de İngiliz edebiyatının en olumlu Yahudi karakteri sayılabilir. Fransa ve Almanya'da Honore Mirabeau, Christian W. Dohm ve Lessing gibi Aydınlarca yürütülen Aydınlanma hareketinden etkilendiği açık olan Cumberland'ın İngiltere'deki Yahudilere karşı özgürlükçü düşüncelerin gelişmesine yönelik katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Eserlerinde bu eğilimi açıkça yansıtan Cumberland'ın Bilge Nathan'dan etkilendiği açık olmakla birlikte, Sheva'yı oluştururken Shylock'tan esinlendiği söylenebilir. Onun yarattığı Sheva karakteri eserin başında Shylock gibi klasik bir Yahudi tefeci profili çizmesine rağmen eser ilerledikçe etrafındaki insanlara

⁸ *The Jew* oyununun konusu özetle şöyledir: Charles, Sir Stephen'in muhasebecisiyken kız kardeşinin Sir'in oğlu Frederick ile duygusal ilişki yaşaması sebebiyle işten atılır. Sir ve Charles, Frederick ile Elizabeth'in evlendiğinden habersizken, onlar işsiz kalan Charles için para bulmaya çalışıyorlardır. Frederick bunun için merhametsiz ve cimri bir paragöz olduğunu düşündüğü Sheva isimli bir Yahudi tefeciden para ister. Sheva ise gerçekte çok merhametli bir insan ve iyi bir dinleyicidir. Görüşme sonunda Sheva, Charles'in İspanya'da kendisini kızgın bir kalabalığın elinden kurtaran Don Carlos'un oğlu olduğunu anlar ve hem Charles'e hem de Frederick'e iyilik yapmak amacıyla parayı Elizabeth'in hesabına yatırır. Böylece hem Sir'in Elizabeth'i oğluna layık bir gelin olarak kabul etmesini sağlayacak hem de can borcunun olduğu Charles'ı kötü durumdan kurtaracaktır. Eser bu şekilde iyi kalpli Sheva'nın planları doğrultusunda iyi bir şekilde tamamlanmaktadır (Newman, 1919: 61-124).

yardımlarını esirgemeyen iyi yürekli bir Yahudi profiline dönüşmektedir. Bu da yarattığı şaşkınlıkla birlikte Cumberland'ın oluşturmaya çalıştığı olumlu Yahudi fikrinin gücünü daha da arttırmaktadır (Newman, 1919: 37, 50-51).

Sonuç

Avrupa Edebiyatı'ndaki Yahudi karakteri bu eserler çerçevesinde değerlendirildiğinde, karakterin olumlu yahut olumsuz olarak nitelendirilişi döneme, bölgeye, siyasi ve toplumsal koşullara göre değişiklik arz etmekle birlikte Avrupa toplumunun Yahudilere yönelik uzun süreli olumsuz bakış açısının olumsuz nitelendirmeleri güçlendirdiği söylenebilir.

Ortaçağ'ın dini farklılıklara şiddetle yaklaşan atmosferinin dönemin tiyatro oyunlarına ve diğer edebi eserlere yansması oldukça nettir. Bu eserlerde Avrupa toplumunu modern dönemlere kadar meşgul eden "kan iftirası" gibi dini nitelikli ithamların izlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Ortaçağ sonrası ortaya konan eserler de ise dini nitelikli ithamlardan ziyade tefeci, faizle borç para veren, para düşkünü Yahudi tiplemesinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Kilise hâkimiyetindeki Ortaçağ toplum yapısının ve ekonomik sistemin değişimi edebiyatta da kendini göstermiş, bu dönemin eserlerinde Yahudi karakterleri tefecilik ve para ile ilişkili işlerle anılmıştır.

Modern döneme gelindiğinde ise Lessing ve Cumberland gibi bazı yazarların Aydınlanma döneminin özgürleşme, dini hoşgörü, eşitlik gibi fikirlerinden hareketle Yahudi karakterinin insani boyutunu ele alan, objektif nitelendirmelere yer verdiği görülmektedir. Ancak Yahudilere yönelik bu olumlu yaklaşımın izlerini edebiyat eserlerinde kalıcı olarak görmek mümkün olmamış, değişen siyasi şartlar (ulusalcılık eğiliminin artışı) ve gelişen toplumsal olaylar (dini azınlıklara şiddet olayları) Yahudilere yönelik olumsuz nitelendirmeleri beraberinde getirmiş, var olanları ise güçlendirmiştir. Bu durumu Alman tiyatrosunda çok net şekilde görmek mümkündür. Toplumsal alanın her kısmında olduğu gibi Nazi yönetimi Alman kültürel yaşamına da hâkim olmuş ve Alman tiyatrosunda sahnelenecek oyunların içeriklerini detaylı şekilde denetlemiştir. Özellikle Yahudileri "sempatik" gösteren yani olumlu bir Yahudi karakterine yer veren tüm eserler tiyatro programından çıkartılmıştır. Lessing'in Bilge Nathan eserinin bu dönemde Alman tiyatrolarında kesinlikle sahnelenmemesi de bu sebeptir. Buna karşın olumsuz Yahudi karakterini vurgulayan eserlerin ön plana çıkartıldığı görülmektedir. Schiller'in Haydutlar ve Shakespeare'in Venedik Taciri eserlerinin ısrarla sahnelenmesi ve hatta bu karakterlerin eserin aslında yer alan görünümünden daha olumsuz şekilde canlandırılması, siyasi güçlerce tiyatronun sadece kültürel bir kurum olarak değerlendirilmediği, aksine sivil yaşama odaklanan bir araç olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Bonnell, 2008: 2, 120).

Toplum üyelerinin paylaştığı düşünce, yargı ve inançlar o toplumun zihinsel yapısını meydana getirmekle birlikte, bu yapı toplum üyeleri tarafından oluşturulmuş olan kurumlar üzerinde büyük bir etki meydana getirmektedir. Bu kurumlardan biri olan edebiyat da bu etkiden münezzeh değildir. Bu

bağlamda Avrupa'nın değişen toplumsal, kültürel, dini ve siyasi ortamının edebiyat eserleri üzerindeki etkisine paralel olarak eserde yer alan Yahudi karakterinin değişiklik gösterdiği söylenebilir.

Kaynakça

- Achinger, C. (2011). "Antisemitismus und 'Deutsche Arbeit' Zur Selbstzerstörungdes Liberalismus bei Gustav Freytag", Kapitalismus debatten um 1900 – Über Antisemitisierende Semantikendes Jüdischen, C. VI, s.361-388, Leipzig.
- Bagnoli, G. (1993). The La Scala Encyclopedia of the Opera, Simon&Schuster, New York.
- Bonnell, A. G. (2008). Shylock in Germany: Antisemitism and the German Theatre from the Enlightenment to the Nazis, Tauris Academic Studies, New York.
- Carrington, H. (1897). Die Figur des Juden in der Dramatischen Litteratur des 18. Jahrhunderts, Buchdruckerei von Carl Pfeffer, Heidelberg.
- Cohen, Mark R. (2013) Haç ve Hilal Altında (Çev. Ahmet Fethi), Sarmal Yay., İstanbul.
- Dickens, C. (2007). Oliver Twist (Çev. Nihal Yeğinoğlu), Can Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010). Müşterek Dostumuz (Çev. Aslı Biçen), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Eidelberg, S. (1996). The Jews and the Crusaders: The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades, KTAV Publishing, New Jersey.
- Elon, A. (2005). Çöküşe Tırmanış (Çev. Dani Altaras), Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Fischer, B. ve Fox, T. C. (2005). A Companion to the Works of Gotthold Ephraim Lessing, Camden House, USA.
- Freytag, G. (1857). Debit and Credit (Çev. Mrs. Georgina Malcolm), Ward, Lock, and Tyler, Warwick House, Paternoster Row, London.
- Grossman, J. (1996). "The Absent Jew in Dickens: Narrators in Oliver Twist, Our Mutual Friend, and A Christmas Carol", Dickens Studies Annual. C. XXIV, s. 37-57, New York.
- Gubser, M. (1998). Literarischer Antisemitismus, WallsteinVerlag, Göttingen.
- Helfer, M. (2011) The Word Unheard: Legacies of Anti-Semitism in German Literature and Culture, Northwestern University Press, Illinois.
- Jolly, L. Karen (2015). Tradition and Diversity: Christianity in a World Contextto 1500, Routledge, New York.
- Lessing, G. E. (1999). Bilge Nathan (Çev. Hayrullah Örs), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

- _____ (2000). *Yahudiler* (Çev. Yüksel Pazarkaya), Çağdaş Matbaacılık, İstanbul.
- Marlowe, C. (2006). *Bütün Oyunları* (Çev. Hamit Çalışkan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mellinkoff, R. (1982). "Judah's Red Hair and the Jews", *Journal of Jewish Art*, C.IX, s. 31-46.
- Newman, Louis I. (1919). *Richard Cumberland: Critic and Friend of the Jews*, Correct Printing Co., New York.
- Ping, L. (2005). "Debit and Credit (1855)", *Antisemitism: A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, (Ed. Richard Levy), C. I, s. 165, ABC-CLIO, Inc., California.
- Rosenberg, E. (1960). *From Shylock to Svengali: Jewish Stereotypes in English Fiction*, Stanford University Press, California.
- Schiller, F. (1958). *Haydutlar* (Çev. Seniha Bedri Göknül), Maarif Basımevi, İstanbul.
- Shakespeare, W. (2013). *Venedik Taciri* (Çev. Bülent Bozkurt), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Shapiro, J. (1996). *Shakespeare and the Jews*, Columbia University Press, New York.
- Todeschini, G. (2015). "The Origin of a Medieval Anti-Jewish Stereotype: The Jews as Receivers of Stolen Goods (Twelfth to Thirteenth Centuries)", (Ed. Jonathan Adams, Jussi Hanska). *The Jewish-Christian Encounter in Medieval Preaching*, s.240-252, Routledge, London.
- Winz, L. (1901). "Eleazar, 'Shylock und Nathan der Weise' ", *Ost und West: Illustrierte Monatsschrift für das Gesamte Judentum*, C. IX, s. 661-672.
- Yıldız, P. (2005). "Sahne ve Seyirci Etkileşiminin Tarihsel Gelişiminde Göstergebilimsel Açıdan Bir Analiz", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XIII, s. 425-442.

